

EEN ONBEKENDE ZESTIENDE-EEUWSE DRUK
OVER DE GENEESKUNDIGE KRACHT VAN
DE PETROLEUM

Enkele maanden geleden is de Koninklijke Bibliotheek in het bezit gekomen van een kostbaar en uiterst zeldzaam document. Het betreft een vlugschrift in het frans gepubliceerd omstreeks 1550 door Karel de Minne, en dat handelt over de geneeskundige krachten van de petroleum. De titel ervan luidt : « Sensuyvent les vertus de la vertueuse petrole, tresprofijtable aux membres debilitez » (1). Alvorens de behandeling aan te vatten van de druk en van de man op wiens naam hij staat, lijkt het gewenst een woord te zeggen over de petroleum of steenolie zelf.

Dat er bronnen van steenolie (2) in Europa te vinden waren, was reeds in de oudheid bekend (Plinius), en gedurende de middeleeuwen werden zij ontgonnen. Behalve in Duitsland (Pechelbronn, Tegernsee), zijn er verschillende in Italië, o.m. te Pozzuoli (Puteoli) bij Napels, op Sicilië, en in het gebied tussen de Apennijnen en de Po gelegen. Een van de centra in dit gebied is Modena, in de nabijheid waarvan de Monte Zibio (*Montegibbio*) ligt. De *olio di sasso* of *naphta* (3), die uit deze rotsen zijpelt en drie stroompjes vormt, is vloeibaar aardpek (*bitumen*), wit of rood gekleurd; het is vaak vermengd met water en het verspreidt een welriekende geur. Het liquidum

---

(1) Brussel Kon. Bibl., L. P. 360 C. - Zie ook *Scientiarum historia* 2 (1960), 1, blz. 31.

(2) Over de geschiedenis van steenolie en de literatuur daarover, zie het werk van R. J. Forbes, *Studies in early petroleum history*, Leiden, 1958.

(3) Deze benaming komt o. m. voor bij Petrus Bellonius (Pierre Belon), *De admirabili operum antiquorum et rerum suspiciendarum praestantia*, Parijs, Benedictus Prevost, 1553, lib. III, cap. V, fol. 43 v°-46 v°.

dat overvloedig stroomt in lente en herfst, wordt, afgeschuimd van het water, aangewend als kleurstof, en gebruikt als balsem en zalf tot zuivering van het menselijk lichaam en genezing van talloze kwalen.

Tijdens de 15de en 16de eeuw genoot deze *oleum Montezibinum* of *huile du Mont de Sybie*, ook genaamd *oglio santo* of *olie van de H. Katherina* (4) — zowel als de aardolie elders in Europa — onmiskenbaar grote vermaardheid, en werd zij zeer gezocht (5). Een bewijs hiervan is wel de propagandaliteratuur die medici en apothekers lieten verschijnen, om het publiek in te lichten over de talrijke geneeskundige eigenschappen van dat natuurproduct.

Een van de vroegste geschriften uit de moderne tijd is dat van *Francesco Peregrino Ariosti* (6). Afkomstig van Ferrara verbleef deze medicus-poëet lange tijd aldaar aan het hof der Este's ten tijde van Borso (1413-1471), hertog van Modena en Reggio, aan wie hij zijn verhandeling over de petroleum van Monte Zibio opdroeg. Dit werk, geschreven in 1460 (7), draagt als titel : « De oleorum principis olei Monzibini ortu et virtute libellus », doch is slechts vele jaren later

-
- (4) In het leven van de H. Katherina (feestdag 25 november) lezen wij dat engelen haar lichaam brachten tot op de berg Sinai waar zij het begroeven ; uit het graf vloeide olie, die alle ziekten vermocht te genezen : « Post mortem autem ejus venerunt angeli et tulerunt corpus ejus et portaverunt illud in montem Sinay, et in eodem loco honorifice sepelierunt. De sepulchro vero ejus emanat oleum, quod languidorum corpora sanat... » (*Martyrologium Usuardi*, ed. J. B. Sollerius, Parisiis & Romae, 1866, blz. 635).
- (5) Een uitvoerige beschrijving van oliezijpeling uit de Monte Zibio kan men o.m. nog lezen in Belon, o. c. lib. III, cap. V, fol. 43v°-48r°. In medische en enkele algemene encyclopedies vindt men telkens weer de geneeskundige eigenschappen opgegeven van de olie, zoals die in de loop van de 15de, 16de eeuw en later, talloze malen werden beschreven en geprezen.
- (6) Over Ariosti zie men J. Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, Firenze, 1780, dl XVI, blz. 50-51. - G. Bertoni, *La biblioteca Estense e la coltura ferrarese ai tempi del duca Ercole I (1471-1505)*, Torino, 1903, blz. 112, 154, 178-180. - Forbes, o. c., blz. 86 en volg. en de korte nota in de *Enciclopedia Italiana*. Jöcher, in zijn *Gelehrten-Lexikon*, situeert hem in de 17de eeuw ; wellicht heeft de 17de-eeuwse publicatie van zijn werk door Ramazzini hem op een dwaalspoor geleid.
- (7) Ariosti was toen podestà te Castellarano Strozza.

gedrukt (8). Niet lang daarna werd ook benoorden de Alpen de roem geprezen van de olie van de H. Katherina.

Zes pamfletten of vlugschriften over de geneeskundige eigenschappen van de steenolie, in planodruk verschenen tussen 1480 en ca 1550, zijn ons tot nu toe bekend ; drie daarvan zijn in het frans gesteld, drie in het duits (9) ; vier ervan hebben rechtstreeks betrekking op de olie van Monte Zibio.

Twee van deze planodrukken maken onmiddellijk onze aandacht gaande omdat zij van één en dezelfde auteur zijn : *Karel de Minne*, poorter van Leuven, wonend te Antwerpen. Geen van beide vlugschriften vermeldt plaats of jaar van uitgave noch drukkersnaam. Eén (A) — thans in particulier bezit in Amerika — is beschreven, gereproduceerd en gepubliceerd door Forbes (10) ; het draagt als titel : « La vertu de la Noble huyle, Laquelle est tres utile et profitable pour plusieurs infirmités du corps ». Het tweede (B), het document onlangs door de Koninklijke Bibliotheek verworven, is getiteld : « Sensuyvent les vertus de la vertueuse petrole, tresprofitable aux membres debilités ». Het is een planodruk (ca 320 x ca 200 mm.) waarvan ruim een derde van het blad in beslag is genomen door een houtsnede, waaronder de tekst (36 regels) in gotische letter. De houtsnede stelt een bergachtig landschap voor met rotsformaties met in het midden de Monte *Sybia* of Zibio bij Modena. De olie, vermengd met water, ontspringt aan de rots en vormt een beekje, waaraan zwijnen komen drinken ; op het voorplan een hagedisje en een schildpad. Een paar mannen schuimen de olie van het water af met een houten lepel en vangen ze op in platte ronde kruiken waarin ze vervoerd worden, hetzij aan een stok over de schouder, hetzij op

---

(8) Zie B. Ramazzini, *Opera medica*, Lipsiae, 1828, dl II, blz. 329-352 (heruitgave).

(9) De twee vlugschriften die niet over de olie van de H. Katherina handelen, zijn duitstalig : het eerste gaat over de *Oleum de spica of balsam Mariae Magdalena*, [Augsburg, Anton Sorg?, ca 1500] (zie K. Sudhoff, Die heilsamen Eigenschaften des Magdalenenbalsams. In *Archiv für Geschichte der Medizin* 1 (1907-08), blz. 388-390) ; - het tweede is getiteld *Ursprung, Wirkung und Gebrauch des sg. Hl. Quirin-oeles welches bei Kloster Tegernsee in Oberbayern aus der Erde hervorfliessen*, en is gedrukt in het klooster zelf in de 18de e. (zie R. J. Forbes, o. c., blz. 109-110, en 123-127).

(10) R. J. Forbes, o. c., blz. 106-109, 120-122.

paard of kameel, hetzij in vierwielige wagens. Het is blijkbaar de bedoeling geweest op deze prent te laten zien hoe het transport van de olie gebeurt, hoe ze naar de vier windstreken wordt verspreid. Het landschap is kennelijk italiaans (bemerkt rechts boven het stadje — waarschijnlijk Modena — met de uitstekende toren in het gebergte, het model van de kruik en van de kar met de trekezel), behalve dan de drie huizen op het voorplan. Heeft de tekenaar of de houtsnijder de streek rond Modena met eigen ogen gezien, of is hij nagegaan op een beschrijving ervan ?

Dat ons pamflet te Antwerpen zou gedrukt zijn, mag met grote waarschijnlijkheid aangenomen worden : luidens de slotzin — van beide vlugschriften trouwens —, is de Minne te Antwerpen woonachtig op het ogenblik van de publikatie, en er lijkt geen reden te zijn om dit geschrift in een andere stad dan Antwerpen, de drukkersstad bij uitstek in de 16de eeuw, op de pers te laten leggen. Wie de drukker, zowel van het ene (B) als van het andere (A) mag geweest zijn, blijft voorlopig onbekend. De gothische letter, hier in drie corpsen gebruikt, is vrij courant in het midden van de 16de eeuw ; wij zien ze o.m. in drukken van Symon Cock, werkzaam van 1521 tot 1562, Jan van Ghelen (1545-1608), Jan Roelants (1540-1567) en Hans de Laet (1547-1567), allen te Antwerpen. Zij vertoont hier en daar tekenen van sleet. Het papier, bruin getint en vrij dun, vertoont geen watermerk ; het blad is gehavend aan de rechter bovenhoek, en vertoont verschillende gaatjes. Aan het einde van de tekst staat de naam van de schrijver : « Maistre Charle de Minne, alias bourgeois de Louvain, demorant en la renomme ville Danvers en la rue courante ».

Karel de Minne is ons, behalve uit deze twee publikaties, die op zijn naam staan, niet als schrijver bekend, en over zijn leven bezitten we slechts luttele gegevens. De Minne is geen Sinjoor ! Uit de antwerpse poorterslijsten blijkt inderdaad dat hij van leuvense afkomst is : « Kaerle de Minne, Janss(one) van Loeven » ; ook daarom noemt hij zich *bourgeois de Louvain*. Op 24 juni 1552 staat hij ingeschreven als poorter van Antwerpen (11). Om een *terminus a quo* te kunnen vastleggen voor de approximatieve datering van dit vlugschrift is het

---

(11) Stadsarchief Antwerpen (SAA), V 146, Vierschaarboek 1548-1554, fol. 128v°.

eerst zaak het jaar te weten te komen — althans bij benadering — waarin de Minne zich te Antwerpen heeft gevestigd.

In 1567 verschijnt hij in rechte (*is gecompareert*) voor zijn zoon, eveneens Kaerle geheten, « cuyper », van beroep, en « geboren binnen deser stadt van Antwerpen » (12). Vermits de vader hier in naam van zijn zoon optreedt, ligt het voor de hand dat deze nog niet meerderjarig (lees, nog geen 25 jaar) is op dat ogenblik d. w. z. in 1567; indien we veronderstellen dat hij toen twintig jaar oud was, volgt daaruit dat de vader reeds in 1547 te Antwerpen verbleef. De schrijver geeft zich in zijn publikatie te kennen als *alias burger van Leuven*, nu te Antwerpen wonend. Poorter van deze stad zal hij toen nog niet geweest zijn, anders had hij zich wellicht « bourgeois d'Anvers » geheten. *Terminus ante quem* voor de publikatie zou dus 1552 (jaar waarin hij poorter van Antwerpen wordt) zijn, de *terminus a quo* waarschijnlijk 1542 (jaar van de veronderstelde geboorte van zijn zoon) en misschien nog vroeger (vestiging te Antwerpen). Het is vanzelfsprekend een hypothese, berustend op té weinig gegevens, indien wij de publikatie (B) dateren omstreeks 1547, een datum die niet in strijd is met het typografisch uitzicht van het pamflet.

Enigmatisch blijft weliswaar de Minne's adres te Antwerpen : « en la rue courante » (B). Geen enkele studie over Antwerpen's straatnamen, geen enkel archiefstuk heeft ons (tot nog toe) op het spoor kunnen brengen van deze straat. Het adres, vermeld in het ander vlugschrift (A) dat door Forbes gedateerd wordt tussen 1540 en 1550 (13) en dat luidt : « Par moy Maistre Charles de Minne demourant en la renommee ville Danvers, cez le marche aux pouletz en la vieile rue du Lombardt, tenant les trois Roses », laat aan duidelijkheid niets te wensen over : bij de (huidige) Eiermarkt, in de Beddestraat (14), in het huis genaamd de « Drye rooskens » (15). De mogelijkheid bestaat natuurlijk dat de Minne, bij het begin van zijn verblijf te

---

(12) SAA, Certificatieboek 26 (1567), fol. 7; ed. Antwerps Archievenblad, 1e serie, 11, blz. 391.

(13) Forbes, o. c., blz. 106.

(14) Men zie A. Thijs, *Historiek der straten en openbare plaatsen van Antwerpen*, Antwerpen, 1893² en E. Geudens, *Plaatsbeschrijving der straten van Antwerpen en omtrek*, ... Brecht, 1902-13.

(15) Vgl. ook SAA, *Wijkboeken*, PK 2259, 3 fol. 29.

Antwerpen, nog niet onmiddellijk een vaste woning heeft gehad. Ons lijkt het adres van de « Drij Rooskens » het meest reële en ook het volledigst om het als definitieve woning te aanzien. Het wil ons voorkomen dat Karel de Minne hier gewoond heeft nadat hij het huis in de « rue courante » heeft verlaten. Het oudst bekende pamflet (A) zou dus iets recenter zijn dan de uitgave (B) van de K. B. ; dat dezelfde houtsnede beide drukken versiert, wil daarom nog niet zeggen dat één en dezelfde drukker beide pamfletten heeft gedrukt.

Karel de Minne, gehuwd met Petronella Pasteels (16) en vader van een zoon, eveneens Karel geheten (17), noemt zich in beide pamfletten *maistre* (18) (omstreeks 1550 dus) en is blijkens verschillende bescheiden *chirurgijn* : « ... Meesteren Kaerle de Minne cyrurgijn ende peeternellen pasteels eius uxor... » in 1562 (19), en in 1563 (20). Vier jaar later heet het : « ... Meester Kaerle de Minne, appoticaris ende ingeseten poorter deser stadt... », wanneer hij zijn voornemen te kennen geeft verschillende steden en plaatsen te bezoeken om aldaar « syne exercitie te doene », zoals hij vroeger ook al gedaan heeft ; de tijden zijn zeer beroerd en de Minne vreest blijkbaar aangehouden te worden ; hij verzoekt de burgemeester en de schepenen van de stad om aanbevelingen hem overal « vrij ende vranck te laten varen, passeren, handelen ende tracteren » wat hem ook wordt toegestaan (21). Het beroep van *appoticaris* oefent hij nog uit in 1571, wanneer hij en zijn zoon zijn huurders in « tgulden hoodt » aan de S. Janspoort op den Oever, verzoeken een verklaring af te leggen dat er in het huis geen pestlijder is noch geweest is, en dat de koopwaar

---

(16) SAA, *Schepenreg.* 290, fol. 36v°... « Kaerle de Minne ende peeternellen bas-teels eius uxor... »

(17) Zie boven.

(18) Eigenlijk een eretitel, zeer dikwijls toegekend aan « appoticarissen » en « chirurgijns ».

(19) SAA, *Schepenreg.* 290, fol. 6v°-7r° : de Minne en zijn vrouw lossen een rente af voor het huis, sinds 24 febr. 1560 in hun bezit, en geheten « tgulden hoot » buiten de S. Janspoort gelegen (Vgl. ook de *Wijkboeken* PK 2270, 15 fol. 7).

(20) SAA, *Schepenreg.* 295, fol. 253v°-254r°.

(21) SAA, *Certificatieboeken* 26 (1567), fol. 7 ; ed. *Antwerps Archievenblad*, 1° ser., 11, blz. 390. - In de verklaring betreffende de Minne's zoon die naar Engeland zou gaan werd het woord « chirurgijn » doorgehaald naast de naam van de vader ; oefende hij toen het ambt van chirurgijn niet meer uit ? Het lijkt wel zo. *Ibid.*, en *Antw. Archbl.* blz. 391.

van Sebastiaen van Bieshoven, de huurder, niet in een besmet huis heeft gelegen (22). In 1575 leren wij de Minne kennen als *cruydenier*, en eigenaar van het huis genaamd « tvisbeen » (23). Van heelmeeester tot kruidenier : de afstand die tussen beide beroepen ligt is natuurlijk lang niet zo groot in de 16de eeuw als heden ten dage ! Een *cruydenier* was toen tevens *apothecaris* d. w. z. een plantenkundige die zich vooral toegedeed op de geneeskrachtige kruiden en die instond voor de bereiding en de verkoop ervan. De middeleeuwse *chirurgijn* was enkel bevoegd in de heilkunst ; dat hij meermalen als *barbier* fungeerde verheft hem niet tot een hogere rang in de maatschappij (in de loop van de 16de eeuw krijgt het ambt van heelmeeester geleidelijk groter aanzien). Hieruit blijkt duidelijk, naar het ons toeschijnt, dat de Minne geen medicus was.

De tekst van dit pamflet vertoont grote overeenkomst niet alleen met het andere ons bekende vlugschrift van de Minne, maar ook met de twee overige publikaties waarin de eigenschappen van de Monte Zibio-olie worden opgesomd ; en zelfs met de twee duitse geschriften die niet over de H. Katherina-olie handelen (24). Het oudst bekende, daterend van 1480, en dat bewaard wordt in het Staatsarchief te Genève (25) — waar het waarschijnlijk werd gedrukt — is in het frans en beschrijft de geneeskundige eigenschappen van « ceste huyle nommée Petroleon laquelle sort dune montagne ou roche... laquelle... se nomme Montesible... » Als autoriteiten worden verscheidene namen genoemd waaronder die van « François Arioste, docteur en médecine de la cité de Ferrare... » en vooraf enkele klassieke *auctoritates* op medisch gebied : Avicenna, Mesua, Serapion, Platearius en Cassius Felix. Deze tekst komt in grote trekken overeen met ons pamflet.

Dit is eveneens het geval voor de planodruk in het Duits, van Nürnberg [Ambros Huber ? ca 1500] in de Univ. bibl. te Praag (26) :

---

(22) SAA, *Certificatieboeken* 32 (1571), fol. 4r.

(23) SAA, *Schepenreg.* 343, fol. 153r-v.

(24) Zie noot 9.

(25) Zie Forbes, o. c., blz. 99 en 115-117. - A. Klebs, Une annonce médicale de pétrole en 1480. In *Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine*, 16 (1922), nrs. 9-10, blz. 391-396.

(26) Zie Forbes, o. c. blz. 103-106 en 118-119. - K. Sudhoff, Zwei deutsche Reklamezettel zur Empfehlung von Arzneimitteln - Petroleum und Eichenmistel, gedruckt um 1500. In *Archiv für Geschichte der Medizin*, 3 (1910), blz. 397-400.

« Die Tugent des edelen oles welches man gebrauchet fur vil gebrechen des leybes ». De hier vermelde autoriteiten zijn Cassius Felix, Avicenna, Platearius, en Johannes von Karmona, arts te Venetië. Behalve de inhoud, komen ook de schikking en de uitdrukkingwijze van dit pamflet nauw met die van het onze (B) overeen ; verschillende *items* zijn haast letterlijk dezelfde. Ook hier lezen wij dat de olie ontspringt « ... in dem landt Tussia, auff einen hohen perg genant Sibia... Auch genant sant Katherinen ol... » (Vgl. bijlage).

De Minne schrijft aan het einde van zijn eerste (A) pamflet dat deze petroleum nog veel meer eigenschappen bezit dan hier vermeld worden, en die vaak toegepast worden door medici zowel in Italië en Duitsland als Frankrijk, in het bijzonder door medici te Frankfurt : *Maistre Jaspas et Maistre Alexandre van Basel*. Andere namen worden genoemd in ons vlugschrift (B) : *Henry Andree (27)*, *ordinaire medecin de Cologne*, & *Maurice Seydel (28)*, *docteur en medicine (29)*.

Vergelijken wij nu deze vier pamfletten onderling, dan valt allereerst de grote overeenkomst op wat de vorm aangaat, en tevens eenzelfde opvatting aan de grond ervan : als *Reklamezettel* zouden ze, samen met de steenolie, op beurzen en jaarmarkten te koop worden geboden (30). Vergelijken wij verder de inhoud, dan komen wij, zoals boven reeds werd vastgesteld, tot het besluit dat die in grote trekken, en soms ook in details identisch is.

-
- (27) Henricus Andree de Sittart of Zyttart (in het diocees Luik, nu in Nederlands Limburg) komt voor het eerst voor in de matrikel van de universiteit te Keulen in 1486 ; in 1489 is hij « magister artium » en in 1948 « doctor medicinae ». Verschillende malen vinden wij hem als rektor vermeld. Na 1551 ontmoeten wij hem niet meer. (Zie *Die Matrikel der Universität Köln 1389 bis 1559* bearbeitet von Hermann Keussen, Bonn, 1892-1931, dl I (2te Auflage), blz. 91*, 53*56* en dl II).
- (28) Maur[itius] Seidel Olsnitzensis (van Oelsnitz in Saksen) staat in 1537 vermeld als « artium et medicinae doctor ». Voorheen heeft hij te Leipzig en Ferrara verbleven. (Zie o. c., dl I (2te Auflage), blz. 92* en dl II, blz. 947.)
- (29) Zie bijlage. - Men kan zich de vraag stellen of de Minne deze « haultz et expertz », zoals hij ze noemt, Andree en Seidel, persoonlijk heeft gekend, of slechts gehoord heeft over hun medische activiteit in de stad en aan de universiteit te Keulen.
- (30) K. Sudhoff, *Zwei deutsche Reklamezettel...* In : *Archiv für Geschichte der Medizin* 3 (1909-1910), blz. 400.

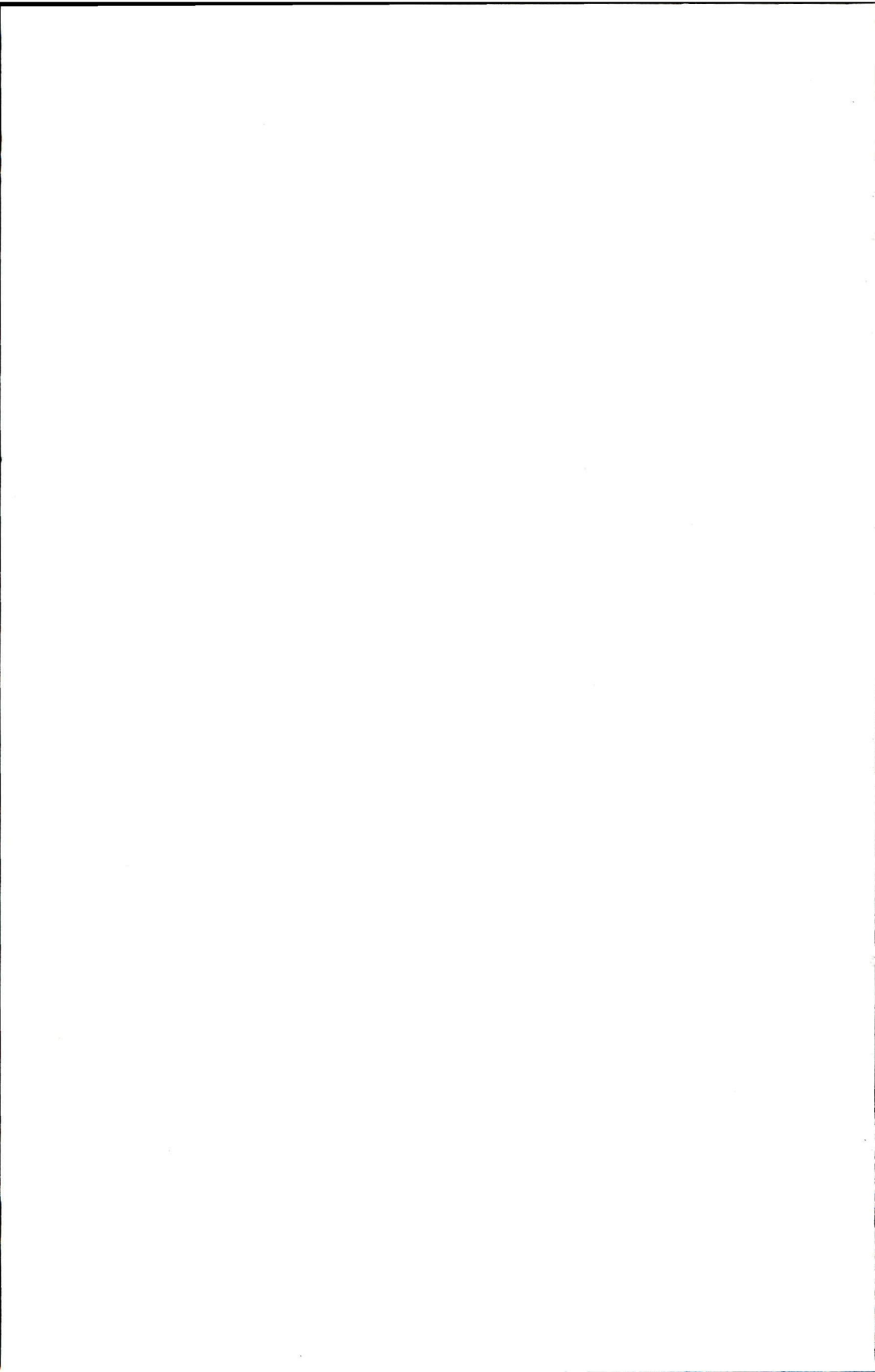

Sensuyuent les vertus de la ver tueuse Petrole tresprofitable aux membres/debilitez.

Petrole est une huile/laquelle par la grace de Dieu distille hors d'une roche avec le operation du soleil par une maniere admirable/au pais de Maracle/en la province de Lusie hors du mont de Sibie. Et pour la grace d'icy de plusieurs est nomme Salsme ou huile de S. Catherine du mont de Sinay:pource que la ne habilit aucune bestes venimeuses/a cause de la vertu que Dieu a donnee a cest huile/soit au d'ad. De laquelle cy dessous sensuyent plusieurs grande vertus. Premièrement cest huile ointre sur la personne oste toute enflure/procedant de refroidissement. Purge semblablement toutes ordes roignes/ & toutes tignes/ & si sen fault oindre du soit denac le feu. iij. fois ou tierces/ & sera nettement guery. Et aussi guarit de biulure/ & dengelure nettement. Item elle guarit la personne impetree quant elle est ointre de lad huile. Item contie la pierre si la couctent boire une once d'huile avec une pinte de vin blanc tout chaud. iij. jour rousters/ & il guarira. Item les reins/ & membres gentils/ ointre de lad huile seront infailiblement guaris. Item elle ointre a gens qui soit a demy froids. Tois qu'on vient aier un peu de coté de gouter. ii. ou. iij. gouttes de lad huile en lozeille/ & il guariront. Item ceulx qui ont bōs habitz/ de vieillesse/ de soie/ de drap/ de fine lame/ ou quelz soit. Si viennent a mettre dedens leurs garde robes si peu qu'il soit de lad huile/ les habitz serōt preservez des vers/ & mires. Item si aucun estoit empoisonne/ boire la viande d'une demy once pient au soit avec dems voire de vin blā il guarira. Item si une femme estoit refroidie en travail d'enfant/ vienne a boire dems once de cest huile avec un once de vin blā/ & son face ointre son ventre/ elle sen guarira/ ce la est approuvee par les medecins. Item si quelque beste cheualine ou aultre animal avoit des vers/ ou quelque trou apparoissant exterieurement/ on viene a jetter de cest huile dedes le trou il fera tātost guarir. Item cōtre la horrible mal de pessiere/ dōt Dieu nous en ville garder/ mettes. ii. ou. iij. gouttes de cest huile en vostre vin/ & ainsi le vo/ fault sentir/ & en oindre vostre guals/ & ce la vous sera profitable. Item cōtre la fiebvre que le quelle soit pīene dems once de lad huile/ & dems voire de vin/ ou de bierre/ le chaste/ & le chaud que le poues boire/ mettes vostre huile dedes le voire/ apres l'avoit beut/ en des deux heures vo/ boutez les fiebures des boys/ & serōt guaris. Item pour ceulx qui ont perdu la faculte de gouter. ii. ou. iij. gouttes dedes les teulz/ & un lozice le de femme grantant tout doct/ & puis pient de cest huile mille avec laet de femme/ & oindt les teulz/ il guariront. Item si quelcun est morz d'une coloure/ ou aultre beste venimeuse oindt la plaie/ & il guarira. Semblablement si quelcun est morz d'un cheit resus/ pīene dems draigne de lad huile/ & en oinde la plaie/ il sera guarir. Item pour les vers que postront avoir la persone fault boire deux huile un yzān/ & ainsi oindre la boudine les vers sortont/ & la persone sera guarir. Item pour le de cōpitre/ & greuelle fault boire une once en. iij. matz/ & son guarira. Item pour le farsin/ oindre le. v. ou. vi. fois/ & il guarira. Item cōtre les vees qui sont sur des/ pīene un draigne de petrole. ii. matz ou rousters/ vo/ boires une partie/ & mettes l'autre avec du coté de hēs lozeille/ & vo/ guarira. Item cōtra la colique fault pīene. ii. ou. iij. gouttes de cest huile en la bouche/ & aussi engester le bas du ventre/ & il sera subit guarir. Item cōtre le mal de testonach/ beure. ii. ou. iij. gouttes de cest huile/ & vo/ guarira. Item cōtre le mal de la foircelle/ pīene une once de cest huile. ii. matz rousters/ & a chascune fois dems voire de bierre fait chāt de que le poues boire/ & au si oindre vostre foircelle deux huile/ & vo/ guarures. Item si la vertu de ceste huile d'icy est qu'ilz inepirable en ait que par plusieurs Docteurs en medicine/ car en laque fracho le que d'auire nation/ est grandement recōmande par deus les hautes/ & expertz il come Henri Arabee/ & Adnate Arabee/ de Coligrie/ Maurice Sepdel ons deux passes Docteur en medicine. Telquelz de lad huile ont merveilleusement besognes en ladite Cite/ & d'auire Cite/ & d'auire de Dieu/ & a laide des gens debilites.

Maitre Charles de Minne/ alias bourgeois de Tornant/ demorant en la ro
nomme ville de Warras en la rue couraude.

Dat deze geschriften weinig aanspraak maken op oorspronkelijkheid, blijkt duidelijk uit de vermelding van gekende namen uit de medische wereld of van eigentijdse geneesheren, die de eigenschappen van de steenolie reeds (vroeger) hebben vastgesteld en beschreven. De meest voor de hand liggende bron is natuurlijk het tractaat van Fr. Ariosti (31), geschreven in 1460, op dat ogenblik actueel, en dus gekend door medici en... handelslui, die dergelijke vlugschriften zeker niet verasmaad hebben om de koopwaar in trek te doen komen.

Het tractaat van Ariosti werd, vreemd genoeg misschien, niet gedrukt in de 15de eeuw; het handschrift, dat aanvankelijk deel uitmaakte van de bibliotheek der Este's (32), is pas voor het eerst uitgegeven in 1690 door Oligerus Jacobaeus te Kopenhagen onder de titel « Francisci Ariosti De oleo montis Zibinii, seu petroleo agri Mutinensis libellus ». Holger Jacobsen (33), professor en bibliothecaris aan de universiteit te Kopenhagen, zou het handschrift op perkament hebben teruggevonden in de koninklijke bibliotheek van Denemarken luidens de woorden van B. Ramazzini (34), die het werk enkele jaren later opnieuw uitgeeft, voorzien van een commentaar betreffende het handschrift, de auteur, de tekst, de publikatie zelf, en bronnen- en literatuuropgave (35). Waar het manuscript thans berust is niet bekend (36). Deze laattijdige uitgave in druk heeft evenwel niet verhinderd dat het werk in handschrift, gelezen en gekend was. Ook Ariosti citeert gezaghebbende namen tot staving van zijn bewering : Serapion, Dioscorides, Mesua, Plinius en Galenus (37).

---

(31) Zie boven.

(32) « Franciscus Ariostus de balneo montegibij coperto de brasilo stampato » : nr. 168 van de *Inventario della libreria d'Ercole I, 1495*. Zie G. Bertoni, *La biblioteca Estense...*, blz. 241.

(33) Zie het kort artikel van Petersen in het *Biografisches Lexikon der hervorragenden Aerzte*, en in Jöcher's *Gelehrten-lexicon*, telkens onder Jacobsen.

(34) B. Ramazzini, o. c., dl I, blz. 209.

(35) Wij beschikten slechts over een heruitgave van Ramazzini in zijn *Opera medica*, Leipzig, 1828, dl II, blz. 329-352 en 353-369.

(36) De navraag die wij deden bij de Koninklijke Bibliotheek van Denemarken - onze dank gaat hierbij uit naar de heer T. Gad van de handschriftenafdeling aldaar - leverde geen positief resultaat op; het is niet uitgesloten dat het hs. in de universiteitsbibliotheek te Kopenhagen is beland, waar Jacobaeus bibliothecaris was, en dat het daar vernield is in de brand van 1728.

(37) B. Ramazzini, o. c., dl II, blz. 329 en volg.

De hoofdschotel wordt gevormd door het verhaal van een reeks wonderbaarlijke genezingen door de steenolie van Monte Zibio : een bron van gezondheid die talrijke kwalen heelt. De korte inhoud hiervan (38) kan best als leidraad gediend hebben voor de samenstellers van de vlugschriften (39).

Nog een andere bron komt in aanmerking : de *Gart der Gesundheit* (Mainz, P. Schöffler, 1485), dat, zowel als de *Hortus Sanitatis* (40), een kompendium is ten gebruike van medici en apothekers. Evenals de meeste middeleeuwse werken, bestaat het uit compilatie van antieke of eigentijdse auteurs, waarbij Platearius (41) het ruimste aandeel heeft gehad. Volgens Sudhoff (42) komt nl. de eerste helft van het Nürnbergse pamflet (43) bijna woordelijk overeen met het desbetreffend artikel in de *Gart der Gesundheit*. Vermits de samenstellers van al deze vlugschriften wat de inhoud van hun geschriften betreft, zo talrijke punten van overeenkomst vertonen, lijkt het besluit te wezen dat zij allen uit één en dezelfde bron hebben geput, bron die kan teruggaan op het handschrift van 1460 of misschien op de *Hortus Sanitatis* uit ongeveer dezelfde periode ; vooralsnog is dit niet uit te maken.

De bedoeling bij het publiceren van deze tekst, was geen andere dan dit zeldzaam document onder de aandacht van de lezer te brengen. Misschien wordt ons later nog de gelegenheid geboden om nieuwe gegevens hierover te kunnen meedelen.

E. Indestege (Brussel).

---

(38) B. Ramazzini, o. c., dl II, blz. 351.

(39) Daar het vijftiende-eeuwse handschrift onvindbaar bleek, hebben wij ons moeten vergenoegen met een negentiende-eeuwse uitgave, die, hoewel niet onkritisch, toch niet de gewenste waarborgen van een historische - waarachtige - bron lijkt te bieden.

(40) Over de *Hortus Sanitatis* zie : Cl. Nissen, *Die Botanische Buchillustration*, Stuttgart, 1951, blz. 27 en volg.

(41) Joannes Platearius (fl. 11de e.) was een van de grootste middeleeuwse autoriteiten op medisch gebied, als meester van de Salernitaanse school.

(42) K. Sudhoff, *Zwei deutsche Reklamezettel...*, blz. 400.

(43) Zie noot 26.

SUMMARY.

An unknown 16th-century pamphlet about the healing power of petroleum.

Among the recent acquisitions of the Royal Library of Belgium, in Brussels, there is a curious pamphlet entitled : **Sensuyvent les vertus de la vertueuse pétrole...** The author is Maistre Charle de Minne, living in Antwerp, and the pamphlet was probably printed in that city about 1550.

We know, at present, of six pamphlets dealing with the same subject and which were published between the years 1480 and 1550. Two of them prove to be written by Charle de Minne : the former was described by R. J. Forbes, and is in a private collection in the U.S.A., which could not be traced ; the latter has been acquired by the R. L. All of them may be traced back either to a treatise by Francesco Peregrino Ariosti, a physician and a poet at the Court of the Este, in 1460, or to the **Hortus Sanitatis**. The original ms. of Ariosti's work is no longer to be found.

BIJLAGE (1)

Sensuyvent les vertus de la ver / tueuse Petrole,
tresprofijtable aux membres, debilitiez.

Petrole est une huile, laquelle par la grace de Dieu distille hors dune roche avec la operation du soleil par une / maniere admirable, au pais de Marcille (?), en la province de Tuscie (2) hors du mo(n)t de Sibie. Et pour sa gra(n)te v(er)tu / de plusieurs est nommee Basme (3) ou huile de S. Catherine du mo(n)t de Sinay : pource que la ne habite(n)t aulcunes / bestes venimeuses, a cause de la vertu que Dieu a donne a cest huile, sorta(n)t dud(it) mo(n)t. De laquelle cy dessoubz sensuive(n)t / plusieurs grande vertus. ¶ Premièrement cest huile oincte sur la personne oste toute enflure, porcedant de refroidement. Purge semblableme(n)t toutes ordes roignes & toutes tignes (4), & il sen fault oindre du soir deva(n)t le feu .iiij. fois rou / tieres (5), & sera nettement guaray. Et aussy guarit de bruslure & dengelure nettement. ¶ Item elle guarist la personne / impote(n)te quant elle est oincte de lad(ite) huile. ¶ Item contre la pierre il la co(n)veient boire une once dhuile avec une pinte / de vin blanc tout chault .iiij. iour routiers, & il guaria. ¶ Item les reins & membres genitaulx oinctz de lad(ite) huile se- / ront infalliblement guaris. ¶ Item alle aide a gens qui sont a demy sourdz. Lors quon vient avec un peu de coto(n) de / goutter .ij. ou .iiij. gouttes de lad(ite) huile en loreille, & ilz guariront. ¶ Ite(m) ceulx qui ont bo(n)s habitz de velour, de soie, de / drap de fine laine, ou quelz quilz soie(n)t. Sil vienne(n)t a mettre dedens leur garde robes si peu quil soit de lad(ite) huile, les / habitz sero(n)t preservez des vers & mines. ¶ Ite(m) si aulcun estoit empoisonne, boivela mouste dune demy once prena(n)t au / soir avec demy voire de vin bla(nc), il guarira. ¶ Ite(m) si une fe(m)me estoit refroidie en travail denfant, vienne a boire demy / once de cest huile avec un voire de vin bla(n)c, & sen face oindre son ve(n)tre, elle sen guarira, ce la est approuve par les mede- / cins. ¶ Ite(m) si quelque beste chevaline ou aultre animal avoit

(1) Bij de transcriptie werden de oude spelling en punctuatie en het vroegere woordgebruik behouden; de afkortingen werden opgelost tussen haakjes geplaatst en het gebruik van u en v werd genormaliseerd; met de twee vormen van r en s werd geen rekening gehouden. Bij het begin van een nieuwe regel werd een schuin streepje gezet.

(2) Tuscia of Toscanië, is de middeleeuwse benaming van het oude Etrurië, vulkanisch gebied, dat ingesloten ligt tussen Lombardije, de Kerkelijke Staten en de Tyrreense zee; in het midden van de 15de eeuw, onder de regering van de Este's, vormen Ferrara en Modena een onafhankelijk hertogdom.

(3) beaume.

(4) roignes of rongnes: vuile puisten, schurft; in het Nürnbergse pamflet (zie blz. 5) leest men faule geschwer; tignes of teignes (lat. tinea): wormen.

(5) consécutives.

des vers, ou quelque trou apparoissant exterieureme(n)t / ou vie(n)ne a ietter de cest huile dede(n)s le trou il sera ta(n)tost guaray. ¶ Ite(m) co(n)tre la horrible mal de pestile(n)ce, do(n)t Dieu nous / en ville garder, mettes .ij. ou .iij. gouttes de cest huile en vostre vin, & aussy le vo(us) fault sentir & en oindre vostre palais & / ce la vous sera profitable. ¶ Ite(m) co(n)tre la fiebvre que le quelle soit pre(n)ne demy once de lad(ite) huile, & demy voire de vin, ou / de biere, & le chaffe (6) si chauld que le povés boire, & mettes vostre huile dede(n)s le voire, apres lavoit beut, en de(n)s deux heu / res vo(us) bouterez (7) les fiebvres des hors, & seres guaray. ¶ Ite(m) pour ceulx qui ont perdu la veue, il fault de gouter .ij. ou / .iij. gouttes dede(n)s les ieulx, & un loesse le de femme gratant tout doese (8) & puis prene(n)t de cest huile mesle avec laict de fe(m)- / me, & oinde(n)t les ieulx, ilz guariro(n)t. ¶ Ite(m) si quelcu(n) est mort dune coleuvre (9), ou aultre beste venimeuse oinde la plaie, & / il guarira. Semblableme(n)t si quelcu(n) est mord dun chie(n) resuy (10), prene, demy dragme de lad(ite) huile, & en oinde la plaie, il se- / ra guaray. ¶ Ite(m) pour les vers que pourroit avoir la persone, fault boire dud(it) huile un zizain (11), & aussy oindre la boudine (12) / les vers sortiro(n)t, & la persone sera guarit. ¶ Ite(m) pour la dero(m)pure & gravelle fault boire une once en .iiij. nuictz, & lon / guarira. ¶ Ite(m) pour le farsin (?), oinde le .v. ou vi. fois, & il guarira. ¶ Ite(m) co(n)tre les vers qui sont aux de(n)ts, prene un drag / me de petrole .iij. matinees routieres, vo(us) boires lune partie, & mettes lautre avec du coto(n) dede(n)s loreille, & vo(us) guarira / ¶ Ite(m) co(n)tra la colicque fault pre(n)dre .ij. ou .iij. gouttes des cest huile en la bouche, & aussy engresser le bas du ve(n)tre, & il sera / subit guaray. ¶ Ite(m) co(n)tre le mal de lestomach, beves .iij. ou .iiij. gouttes de cest huile, & vo(us) guarira. ¶ Ite(m) co(n)tre le mal de la fourcelle (13), prene une once de cest huile .iij. nuictz routieres, & a chascune fois demy voire de biere ta(n)t chaulde que / le povés boire, & au si oinde vostre fourcelle dud(it) huile, & vo(us) guarires. ¶ Brief la vertu de ceste huile v(er)tueuse est quasi / inexplicable enta(n)t que par plusieurs Docteurs en Medicine, ta(n)t en la(n)gue fra(n)cho(i)se que dautre nation, est grandeme(n)t / reco(m)ma(n)dee par deva(n)t les haultz & expertz, si co(m)me Henry Andree, Ordinaire Medecin de Cologne, & Maurice Sey- / del (t)ous deux passes Docteur en Medicine. Lesquelz de lad(ite) huile ont merveillieusement besongnes en ladicte Cite & / Universite a la gloire de Dieu, & a laide des gens debilités. /

Maistre Charle de Minne, alias bourgeois de Louvain, demorant en la re- / nomme ville Danvers en la rue courante.

(6) chauffez.

(7) bouter (de)hors : faire sortir, pousser hors.

(8) De betekenis van deze zinsnede ontsnapt ons totaal.

(9) serpent.

(10) resuy of rabbi : dol.

(11) sixain : sixième ?

(12) boudin(e) : nombril, buik, navel.

(13) fourcelle of forcelle : estomac, poitrine ; benaming die door de Picardiërs werd gegeven aan een deel van de maag.